

ВІЛЬЧИНСЬКА Тетяна Пилипівна,

докторка філологічних наук, професорка кафедри загального мовознавства і слов'янських мов Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка; вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46000, Україна; тел.: +38 067 8015323; e-mail: tetyana_v@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-4881-6132

БАЧИНСЬКА Галина Василівна,

кандидатка філологічних наук, завідувачка кафедри загального мовознавства і слов'янських мов Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка; вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46000, Україна; +38 067 3528705; e-mail: g.bachynska@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-6901-613X

ВЕРБОВЕЦЬКА Оксана Степанівна,

кандидатка філологічних наук, викладачка кафедри загального мовознавства і слов'янських мов Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка; вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46000, Україна; +38 067 5256904; e-mail: oksana_werbowetska@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-3142-364X

ВІЛЬЧИНСЬКИЙ Олександр Казимирович,

кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри журналістики Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка; вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46000, Україна; +380678799656; e-mail: vilchuk2008@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-8369-1692

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА ПРИРОДА КОНЦЕПТУ «ВІДЬМА» В ЕТНОГРАФІЧНИХ ЗАПИСАХ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА (до 150-річчя від дня народження)

Анотація. Стаття присвячена актуальній проблемі сучасної лінгвістики — аналізу лінгвокультурної природи концептуальних одиниць в українській народно-мовній традиції. **Метою** запропонованої розвідки є визначення лінгвокультурної специфіки одного з важливих репрезентантів демонологічного простору, а саме етнокультурного сакрально-хтонічного концепту «відьма», **предметом** дослідження — його семантико-аксіологічні особливості. Робота виконана на **матеріалі** етнографічних записів про демологію В. Гнатюка. **У результаті** дослідження виявлено основні концептуальні смисли та аксіологічні характеристики аналізованого концепту. Встановлено, що концепт «відьма» в українській етнолінгвокультурі є полісемантичним, когнітивно багатограним, більшою мірою негативно маркованим. **Висновки.** Осмислення подібних мовно-ментальних величин посідає важливе місце в сучасній лінгвістиці, оскільки актуалізує подальші наукові зацікавлення сакрально-хтонічними концептами, представленими в етнографічних джерелах. Потужним матеріалом у цьому плані вважаємо записи про демологію В. Гнатюка, які ще потребують ґрунтовного аналізу. Це можна визначити як **перспективу** подальших досліджень. Водночас поліаспектний опис українського демонімікону може також стимулювати вивчення інших етнокультурних концептів у контексті ментальності і духовної культури українців.

Ключові слова: етнокультурний концепт, лінгвокультурна природа, етнографічні записи про демологію, концепт «відьма», концептуальний смисл, оцінна маркованість, фольклор, В. Гнатюк.

Постановка проблеми. В останні десятиліття розвиток таких нових мовознавчих наук, як когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія, лінгвоконцептологія, етнолінгвістика, спрямовують дослідження на виявлення етнолінгвокультурної природи концептуалізованих у мові образів, які обов'язково розглядаються в контексті питань ментальності, культури і духовності українського народу, що відкриває перед науковцями широкі горизонти пізнання та дає змогу спроектувати дослідження на проблему осягнення розкутою людською свідомістю холистичного світу — космосу.

Уведення в науковий обіг терміна «концепт» дає змогу аналізувати мовну одиницю не просто як слово-номінацію, а як лінгвоментальну величину, квант узагальненого етнокультурного смислу, вираженого мовними засобами. Саме концепти, що мають вербальну форму вираження, пов'язують смислові характеристики словесного знака із системою традицій і духовних цінностей народу.

Чи то через невизначеність об'єкта пізнання, чи непереконливість пропонованих описів демонили мало дослідженим залишається демонічний простір як невід'ємний складник традиційної культури українців. У контексті святкувань 150-річчя від Дня народження Володимира Гнатюка — визначного українського вченого, автора кількох томів «Знадоб до української демонології» — активізується науковий інтерес до особливостей мовної реалізації образів конкретних демонологічних персонажів у його етнографічних записах.

Зв'язок проблеми з попередніми дослідженнями. Зазначимо, що давні народні уявлення повною мірою демонструють етнокультурні концепти. Сьогодні в науковій лінгвістичній парадигмі усталилися певні уявлення про такі концепти (Т. Вільчинська, С. Воркачов, І. Голубовська, В. Жайворонок, Т. Радзівєвська, О. Шмельов та ін.). Здебільшого подібні лінгвоментальні одиниці, живлячись із невичерпних народних джерел, об'єктивують етнопсихологічні основи загальнонародного розуміння

концептуалізованих понять, а вербалізуючись у мові, у різний спосіб передають соціально-історичну, етнокультурну, експресивно-емотивну, оцінну та іншу інформацію, значущу для соціуму в різні періоди розвитку.

Наукове вивчення української демонології велося переважно етнографами і припадає на середину XIX — початок XX ст. — час національного піднесення й осмислення механізмів формування національної духовності (Б. Грінченко, П. Іванов, М. Костомаров, В. Милорадович, І. Нечуй-Левицький, Я. Новицький, І. Огієнко, А. Онищук, П. Чубинський та ін.), об'єктом лінгвістичних досліджень відповідна лексика стала лише у XX столітті (О. Афанасьєв, В. Білоусенко, М. Власова, А. Василенко, Л. Виноградова, Й. Дзендзелівський, Б. Кобилянський, Т. Лукінова, О. Потєбня, Н. Слухай, Н. Тяпкіна, Н. Хобзей та ін.). Предметом зацікавлення виступали насамперед етимологія, мотиви номінації, словотвірні та функціональні особливості, а також лексикографічний аналіз. Зіставлення ж етнографічних описів демонів кінця XIX ст. та початку XXI ст. засвідчує чимало змін, як-от зменшення складу українського демонімікону, нівеляцію характерних ознак демонів, звуження оберегової практики.

Цікавий дослідницький матеріал у цьому плані презентує етнографічна спадщина В. Гнатюка, яку студіювали, передусім у літературознавчому аспекті, М. Гнатюк, М. Дмитренко, О. Куца, М. Лановик, М. Мушинка, М. Ткачук, О. Яблонська та ін.

Аналіз використаних досліджень і публікацій. У запропонованій статті використовували праці В. Гнатюка, І. Нечуя-Левицького, І. Огієнка, а також такі авторитетні лексикографічні джерела, як словник-довідник «Знаки української етнокультури» В. Жайворонка, 11-томний тлумачний «Словник української мови», 2-томний «Словник синонімів української мови», 5-томний етнолінгвістичний словник «Славянские древности» та ін.

У роботі погоджуємося з В. Жайворонком, що «етносимволіка слова, тісно переплітаючись з етносимволікою позначуваної ним реальності, стає основною підвалиною становлення особливих концептуальних мовних продуктів — етнокультурних концептів, або знаків етнокультури, ... які в переважній своїй більшості стали константами української національної культури» [3, с. 3–4].

Зауважимо також, що відомі дослідження української демонології, хоч і мають різне спрямування, та домінує в них все-таки етнографічне. Здебільшого в таких працях на підставі автентичних свідчень носіїв традиційної культури зафіксовано унікальну за своїм значенням інформацію, причому не тільки про окремих демонічних істот, а й про особливості мовомислення людини, її сприйняття довкілля, про антропоморфне моделювання усього пізнаного світу.

Щодо В. Гнатюка, найпершим предметом наукових зацікавлень якого був також етнографічний матеріал, інтерпретований ним як пряме відображення історії народу, то можна стверджувати, що зібрані тексти повною мірою доводять справедливості потєбнянської думки про мову народу як виразника його національної самобутності [7, с. 212]. Цікавитися демонологією науковець почав під впливом праць М. Драгоманова, П. Іванова, чеських дослідників Ф. Гжегоржа, Я. Махала та ін., проте пішов власним шляхом. В. Гнатюк ставив собі за мету відтворити образ демонічних постатей на підставі матеріалів, записаних з уст народу, не вдаючись при цьому, як зазначав сам учений, «у ніякі інтерпретації, пояснювання та здогади...», зауважуючи, що «найвірніший вийде образ тоді, коли буде чисто описовий» [1, с. 274]. Можливо, саме тому праці М. Гнатюка про демонологію стали серйозним поштовхом для багатьох науковців як в Україні, так і за її межами. Із них можна дізнатися про чорта, русалок та мавок, ворожбитів і знахарів, вовкулак та упирів. Важливе місце відводиться також відьмам і чарівницям.

Постановка завдання. Метою запропонованої розвідки є визначення лінгвокультурної природи одного з репрезентантів демонологічного простору, а саме етнокультурного сакрально-хтонічного концепту «відьма» в етнографічних записах В. Гнатюка. Отже, об'єктом аналізу послужив концепт «відьма», предметом — його семантико-аксіологічні особливості в українській етнолінгвокультурній традиції.

Виклад основного матеріалу. Одним із яскравих демонологічних персонажів в етнографічних записах В. Гнатюка, як уже зазначалося, є відьма, концептуалізований образ якої у статті тлумачимо як етнокультурний хтонічно-сакральний концепт. На відміну від інших демоноперсонажів, відьма поєднує риси реальної жінки і демона, чим і відрізняється, з одного боку, від людей, наділених надприродними здібностями, а з іншого — від власне демонів [8, с. 297].

В українській етнокультурі під відьмою зазвичай розуміють «жінку-чаклунку, яка, знаючись із нечистою силою, завдає людям шкоди» [3, с. 92]. Подібне визначення спостерігаємо і в загальномовній традиції, де легкому відьма кваліфікують із ремаркою *заст.* як жінку, чаклунку, що «за народним повір'ям, знаючись з нечистою силою, завдає людям шкоди» [10, с. 666].

Зауважимо також, що образ відьми загалом має глибоке культурно-історичне коріння і пов'язаний, за твердженням етнопсихологів (К. Естетс, С. Мітусова, К. Юнг та ін.), із фемінністю українського ментального простору. У різні історичні часи жінок, що піднялися й над власним середовищем, і над соціумом, і над «чоловічим» світом називали по-різному. Але найчастіше — відьмою, що в нашому розумінні означає «не така, як усі». Це знайшло відбиток у літературних джерелах, особливо міфології, фольклорі, де фігурують владні й агресивні жінки. Більшість із цих персонажів має негативне забарвлення, що, можливо, є наслідком пізнішого переосмислення з позицій цінностей патріархату.

Локальними варіантами найменувань відповідного концептуалізованого образу в мові є *відьма, відюга, відюха, відьоха, відунка, віщунка, ворожка, баба-яга, чаклунка, чарівниця, фурія* та ін. [9, с. 279].

Зауважимо, що у свій час ще І. Огієнко застерігав від того, аби «не плутати відьом із чарівницями: ці можуть робити й добро, а відьма спосібна тільки на зло» [4, с. 180]. У записах В. Гнатюка також спостерігаємо певне розмежування, напр.: *Небіжка Гулька з Браташів то таки була відьмою і чарівницею* [1, с. 189].

Основними вербалізаторами концепту «відьма» в досліджуваних текстах, як і в українській етнокультурі, є *відьма* і *чарівниця*. Пор.: *Як можна чарівницю пізнати?* [1, с. 179] та *Прийшла відьма до воріт* [1, с. 183]. Водночас тут номінативне поле аналізованого концепту включає й інші назви, як-от *баба, стара* чи *ворожка*: ... *там їздила кільканадцять раз до Братишева, до ворожки* [1, с. 232] або в заголовках: *Пані відьма* [1, с. 180]; *Братова-відьма* [1, с. 180]; *Як зять доїхав кінця теці-відьмі* [1, с. 193]; *Королівна-відьма* [1, с. 194] і под.

Щодо семантики досліджуваного концепту, то вона відображає насамперед споконвічні уявлення українського народу про відьму, що сформувалися ще в язичництві та певною мірою трансформувалися у християнстві. І якщо в першому випадку її нерідко інтерпретували як «позитивний персонаж давньоукраїнської міфології, що лікує травами, знімає будь-який біль, віщує долю, полегшує пологи вагітним і т. ін.», то в другому — вона «стає негативним персонажем» [6, с. 75–76].

Проведений аналіз підтвердив, що ядерним у семантичній структурі концепту «відьма» є насамперед негативно маркований смисл «та, яка творить зло»: *Загалом нема ніякої царини в сільській житті, до якої відьма не могла би втиркнути і наробити шкоди* [2, с. 230] (прийнято було вважати, що «відьми діляться на фахи..., відповідно є відьми від коров, овець, кіз, свиней, гусей, бджіл..., дощу, посухи, морозу» [2, с. 225]), напр.: *До його вуйка приходила відьма відбирати молоко від корови* [1, с. 180] або *Відьма може спровадити град на поле, що виб'є все дочиста* [2, с. 288]. Подібну інформацію у свій час зафіксував й І. Нечуй-Левицький, зауважуючи, що «відьми й відьмаки витворюють наднатуральні діла: держать у своїх руках дощ, град, росу, хмари й вихрі, крадуть з неба зорі й місяць, літають на повітрі тощо... Будь-якої хвилини чекай від відьми шкоди» [5, с. 98–99]. Із вказаним тісно пов'язані і наступні смисли, зазвичай також негативнооцінні, як-от: «та, яка володіє надприродними здібностями» (літає, у воді не тоне, у вогні не горить):... *і зачала літати на толоці* [1, с. 180] (пор. у словнику В. Жайворонка: «...відьми влітають з хати на вінику чи на помелі, також на чорному коті через комин...» [3, с. 92]); «яка здатна до метаморфоз» (у записах В. Гнатюка знаходимо, як відьма перетворюється в собаку, кішку, свиню, кобилу, жабу, колесо, бочку, свічку, голку, сито, людину тощо [2, с. 229]): *Вона часом перекинеться в сито, жеби її ніхто не пізнав* [1, с. 186], або *Відьма перекидається в козака, а парубка переминяє в коня, їздить ним по границях* [2, с. 230], чи *Собака скочила у воду, та й переплила на другий бік, та й зробилася з неї кобіта... Та й забралася і пішла, і то була відьма* [1, с. 184].

Здебільшого відьму зображають старою і потворною жінкою, із тілесними вадами (із сивим розкуйовдженим волоссям, кривокватим носом, кістлявими руками, кульгавою, з горбом та ін. [8, с. 297]). Подібне спостерігаємо і в Гнатюкових записах: *Так ті страшна стара научила?* [1, с. 194] або *Кажда чарівниця буде мати скопец і цидилко на голові* [1, с. 178].

Яскраво вираженим у семантичній структурі досліджуваного концепту є смисл «та, яка знається з іншою нечистою силою» («Відьма завжди знається з нечистим й накладає з ним», — зазначав І. Огієнко [4, с. 182]), напр.: *Відьми мають свої сойми, на які злітаються звідусіль... і там складають спрავоздання зі своєї діяльності перед чортами та набирають нових практик* [2, с. 231].

Часто змалювання відьми доповнюється різними медіаторами, що маркують межі реального і потойбічного світу, як-от дванадцята година ночі, чи перший тиждень кожного нового місяця, або спів перших півнів:...*аж доки когут не запіє, по чім уже вона не годна взяти ярчука* [2, с. 225]. Сам В. Гнатюк пояснює, хто такі ярчуки. Це молоді пси, яких відьми дуже бояться, їх «не легко виховати, бо вони походять аж із дев'ятого покоління, від дев'ятої суки, які все убивається по ощенінню, а лишається тільки на розплодок молода сучка,... тому їх треба старанно берегти» [2, с. 225].

Із записів випливає, що відьму можна побачити, прикликати, впізнати, напр.: *Розігріти кінську підкову в печі і поставити на поріг, а відьма прибіжить зараз, бо її пече* [2, с. 226] або *Підкув коваль кобилу. На другий день майстрова (жінка кравця) стогне. Дивиться, а вона на руках і ногах має прибиті підкови* [1, с. 186], часто по різних каліцтвах: *Та й врізали свині кавалок вуха. Пішла свиня за двері. Дивиться — стоїть жінка без вуха... Потому тую жінку називали: «Чарівниця», «Свиня без вуха»* [1, с. 184].

Експлікується в етнографічних записах також думка про відьом родимих і вчених, причому, на відміну від перших, другі завжди здатні тільки на зло:...*учена відьма робить тільки шкоду і не відкликє її* [2, с. 225] або *Була й друга в Задарові відьма, учена* [1, с. 179]. На відмінності між ридимими відьмами і вивченими звертали увагу В. Жайворонок, І. Огієнко, В. Супруненко та ін., зазначаючи, що «вивчені відьми вважалися найактивнішими у здійсненні шкідливих вчинків, бо набували знань від досвідчених чарівниць або від самого чорта» [3, с. 92].

Відтак у народних уявленнях міцно вкоренилася думка про необхідність боротися з відьмами (їх топили, спалювали) та оберегатися від них, що також демонструють відповідні концептуальні смисли, засвідчені в подальших контекстах. Пор.: *Пострілена відьма* [1, с. 189]; *Як парубок спалив відьму* [1, с. 189] та *Коли перед Юрієм поробиться на дверях стайні дьогтем хрестики, то відьма там не має вже приступу* [2, с. 228].

Значний вплив на формування української демонології справила і християнська релігія, що прийшла на зміну міфологічній картині світу, проте ціннісні категорії при цьому не зазнали руйнації, а перейшли в інший лінгвокультурний вимір. Християнський світогляд значною мірою позначився і на розумінні відьми, що в семантиці відповідного концепту демонструє смисл «та, яка остерігається священників, противиться церкві»: *Коли на Великдень обходять довкола церкви з процесією, відьма не йде з нею ніколи* [2, с. 227]. Відьма також вірить у потойбічне життя. В аналізованих записах думка про це реалізується так: *Та хоч вона робить на сім світі, що хоче, то на другім мусить за все відпокутувати, бо там її тіло реють кавалками* [2, с. 230].

Таким чином, українська демонологія є органічною частиною наївної картини світу, яка відображає уявну дійсність, побудовану на давній міфології та християнських віруваннях. Мовна об'єктивація концепту «відьма» в етнографічних записах про демонологію В. Гнатюка здебільшого підтверджує певні стереотипи — стійкі структури свідомості, зумовлені тлумаченням відповідного поняття у мовно-національній картині світу українців, рідше демонструє деякі нетипові ознаки відьми на зразок пов'язаних із її перевихованням, напр.: *Як хопив її,...то кров у неї текла, так бив... Потому вони ще довго жили, добре їм було та й всі люди їм завидували* [1, с. 194], що засвідчує аксіологічну амбівалентність концептуалізованого образу.

Висновки. Проведений аналіз показав, що концепт «відьма» в українській етнолінгвокультурі є полісемантичним, когнітивно багатограним, більшою мірою негативно маркованим. Було виявлено основні концептуальні смисли в структурі дослідженого концепту та його аксіологічні характеристики.

Перспективи подальших досліджень. Загалом осмислення подібних лінгвоментальних величин посідає важливе місце в сучасній лінгвістиці, оскільки актуалізує подальші наукові зацікавлення як етнокультурними концептами загалом, так і концептами зі сфери хтонічного зокрема, представленими в етнографічних джерелах. Важливим матеріалом у цьому плані вважаємо записи про демонологію В. Гнатюка, які ще потребують ґрунтовного аналізу. Водночас поліаспектний опис українського демонімікону може також стимулювати вивчення інших етнокультурних концептів у контексті духовної культури, ментальності.

Л і т е р а т у р а

1. Гнатюк В. Знадоби до галицько-руської демонології : етнографічний збірник / післямова М. І. Мушинки. Харків : Фоліо, 2018. 288 с.
2. Гнатюк В. Нарис української міфології. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2000. 263 с.
3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
4. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу : історико-релігійна монографія. Київ : Обереги, 1991. 424 с.
5. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. 2-е вид. Київ : Обереги, 2003. 144 с.
6. Плачинда С. Словник давньоукраїнської міфології. Київ : Велес, 2007. 237 с.
7. Потебня А. А. Эстетика и поэтика. Москва : Искусство, 1976. 614 с.
8. Славянские древности : Этнолингвистический словарь : в 5 т. / отв. ред. Н. И. Толстой. Москва : Международные отношения, 1995. Т. 1. 584 с.
9. Словник синонімів української мови: в 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. Київ : Наукова думка, 1999. Т. 1. 527 с.
10. Словник української мови : в 11 т. / Ін-т мовознавства АН УРСР; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 1. 723 с.

References

1. Hnatiuk, V. (2019), *Needs for Galician-Russian demonology* [Znadoby do halytsko-ruskoï demonolohii], edited by M. I. Mushynka, Folio Publishing house, Kharkiv, 288 p.
2. Hnatiuk, V. (2000), *Essay of Ukrainian mythology* [Narys ukrainskoï mifolohii], Institute of Ethnology NAS of Ukraine, Lviv, pp. 224–231.
3. Zhaivoronok, V. V. (2006), *Signs of the Ukrainian ethnoculture : reference dictionary-book* [Znaky ukrainskoï etnokultury : slovnyk-dovidnyk], Dovira Publishing house, Kyiv, 703 p.
4. Ilarion, metropolitan (1991), *Pre-Christian beliefs of the Ukrainian people : historical and religious monograph* [Dokhrystyianski viruvannia ukrainskoho narodu : istoryko-religiyna monohrafiya], Oberehy Publishing house, Kyiv, 424 p.
5. Nechui-Levytskyi, I. (2003), *World view of the Ukrainian people. Sketch of Ukrainian mythology* [Svitohliad ukrainskoho narodu. Eskiz ukrainskoï mifolohii], Oberehy Publishing house, Kyiv, vol. 2, 144 p.

6. Plachynda, S. (2007), *Dictionary of ancient Ukrainian mythology* [*Slovnyk davnoukrainskoi mifolohii*], Veles Publishing house, Kyiv, 237 p.
7. Potebnya, A. A. (1976), *Aesthetics and poetics* [*Estetika i poetika*], Iskusstvo Publishing house, Moscow, 614 p.
8. *Slavic antiquities : Ethnolinguistic dictionary : in 5 volumes* (1995) [*Slavyanskije drevnosti : Etnoligvističeskij slovar'* : v 5 t.], edited by N. I. Tolstoy, Mezhdunarodnyie otnosheniya Publishing house, Moscow, vol. 1, 584 p.
9. *Dictionary of synonyms of the Ukrainian language : in 2 volumes* (1999) [*Slovnyk synonimiv ukrainskoi movy : v 2 t.*], A. A. Buriachok, H. M. Hnatiuk, S. I. Holovashchuk etc. (eds.), Naukova dumka Publishing house, Kyiv, vol. 1, 527 p.
10. *Dictionary of the Ukrainian language : in 11 volumes* (1970–1980) [*Slovnyk ukrainskoi movy : v 11 t.*], edited by I. K. Bilodid, Naukova dumka Publishing house, Kyiv, vol. 1, 723 p.

ВИЛЬЧИНСКАЯ Татьяна Филипповна,

доктор филологических наук, профессор кафедры общего языкознания и славянских языков Тернопольского национального педагогического университета имени Владимира Гнатюка; ул. М. Кривоноса, 2, г. Тернополь, 46000, Украина; +38 067 8015323; e-mail: tetyana_v@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-4881-6132

БАЧИНСКАЯ Галина Васильевна,

кандидат филологических наук, зав. кафедрой общего языкознания и славянских языков Тернопольского национального педагогического университета имени Владимира Гнатюка; ул. М. Кривоноса, 2, г. Тернополь, 46000, Украина; +38 067 3528705; e-mail: g.bachynska@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-6901-613X

ВЕРБОВЕЦКАЯ Оксана Степановна,

кандидат филологических наук, преподаватель кафедры общего языкознания и славянских языков Тернопольского национального педагогического университета имени Владимира Гнатюка; ул. М. Кривоноса, 2, г. Тернополь, 46000, Украина; +38 067 5256904; e-mail: oksana_werbowetska@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-3142-364X

ВИЛЬЧИНСКИЙ Александр Казимирович,

кандидат наук по социальным коммуникациям, доцент кафедры журналистики Тернопольского национального педагогического университета имени Владимира Гнатюка; ул. М. Кривоноса, 2, г. Тернополь, 46000, Украина; тел.: +38 067 8799656; e-mail: vilchuk2008@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-8369-1692

**ЛИНГВОКУЛЬТУРНАЯ ПРИРОДА КОНЦЕПТА «ВЕДЬМА» В ЭТНОГРАФИЧЕСКИХ ЗАПИСЯХ
ВЛАДИМИРА ГНАТЮКА (к 150-летию со дня рождения)**

Аннотация. Статья посвящена актуальной проблеме современной лингвистики — анализу лингвокультурной природы концептуальных единиц в украинской народно-языковой традиции. Её *целью* является определение лингвокультурной специфики одного из важных репрезентантов демонологического пространства: этнокультурного сакрально-хтонического концепта «ведьма»; *предметом* исследования — его семантико-аксиологические особенности. Работа выполнена на *материале* этнографических записей о демонологии В. Гнатюка. В *результате* исследования выявлены основные концептуальные смыслы и аксиологические характеристики анализируемого концепта. Установлено, что концепт «ведьма» в украинской этнолингвокультуре является полисемантическим, когнитивно многогранным, в большей степени негативно окрашенным. **Выводы.** Осмысление подобных лингвоментальных категорий занимает важное место в современной лингвистике, поскольку актуализирует дальнейшую научную заинтересованность сакрально-хтоническими концептами, представленными в этнографических источниках. Мощным материалом в этом плане считаем записи о демонологии В. Гнатюка, которые ещё нуждаются в основательном анализе, который можно указать в качестве *перспективы* дальнейших исследований. В то же время полиаспектное описание украинского демоникиона может также стимулировать изучение других этнокультурных концептов в контексте ментальности и духовной культуры.

Ключевые слова: этнокультурный концепт, лингвокультурная природа, этнографические записи о демонологии, концепт «ведьма», концептуальный смысл, оценочная окрашенность, фольклор, В. Гнатюк.

Tetyana P. VILCHYNSKA,

Doctor of Philology, Professor of the Department of General Linguistics and Slavic Languages, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University; 2 M. Krivonosa str., Ternopil, 46000, Ukraine; tel.: +38 067 8015323; e-mail: tetyana_v@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-4881-6132

Halyna V. BACHYNSKA,

Candidate of Philological Sciences, Head of the Department of General Linguistics and Slavic Languages, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University; 2 M. Krivonosa str., Ternopil, 46000, Ukraine; tel.: +38 067 3528705; e-mail: g.bachynska@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-6901-613X

Oksana S. VERBOVETSKA,

Candidate of Philological Sciences, Lecturer of the Department of General Linguistics and Slavic Languages, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University; 2 M. Krivonosa str., Ternopil, 46000, Ukraine; tel.: +38 067 5256904; e-mail: oksana_werbowetska@ukr.net; ORCID ID: 0000-0003-3142-364X

Oleksandr K. VILCHYNSKY,

Candidate of Sciences in Social Communications, Associate Professor of the Department of Journalism, Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University; 2 M. Krivonosa str., Ternopil, 46000, Ukraine; tel.: +38 067 8799656; ORCID ID: 0000-0001-8369-1692

LINGUOCULTURAL NATURE OF THE CONCEPT OF “WITCH” IN ETHNOGRAPHIC RECORDS OF VOLODYMYR HNATYUK (to the 150th anniversary of his birth)

Summary. The article is devoted to the actual problem of modern linguistics — the analysis of the linguistic and cultural nature of conceptual units in the Ukrainian folk language tradition. The *purpose* of the research is to determine the linguistic and cultural specifics of one of the important representatives of the demonological space, namely the ethnocultural sacral-chthonic concept of “witch”, the *subject* of research — its semantic and axiological features. The work is *based* on ethnographic records of the demonology of V. Hnatiuk. The main conceptual meanings and axiological characteristics of the analyzed concept are revealed. **Conclusions.** It is established that the concept of “witch” in the Ukrainian ethnolinguistic culture is polysemantic, cognitively multifaceted, more negatively marked. We state that the comprehension of such linguistic and mental quantities occupies an important place in modern linguistics, as it actualizes further scientific interests with sacred-chthonic concepts presented in ethnographic sources. We consider the records on V. Hnatiuk’s demonology to be a powerful material in this respect, which still need a thorough analysis. At the same time, the multifaceted description of the Ukrainian demonimicon can also stimulate the study of other ethnocultural concepts in the context of the mentality and spiritual culture of Ukrainians.

Key words: ethnocultural concept, linguocultural nature, ethnographic records of demonology, the concept of “witch”, conceptual meaning, evaluative labeling, folklore, V. Hnatiuk.

Статтю отримано 26.04.2021 р.

DOI: 10.18524/2307-4558.2021.35.237829

УДК 811.162.1'23'42:821.162.1-3

ВОЙЦЕВА Олена Андріївна,

доктор філологічних наук, професор, зав. кафедри загального та слов’янського мовознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; e-mail: movoznavstvo98@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3460-4545

КООРДИНАТИ МОВНОЇ АВТОРСЬКОЇ ОСОБИСТОСТІ В РОМАНІ ОЛЬГИ ТОКАРЧУК «BIEGUNI» («БІГУНИ»)

Анотація. Дослідження присвячено вивченню системи координат реальної мовної особистості. *Мета* роботи полягає в аналізі багаторівневої системи координат реальної мовної особистості на матеріалі сучасного художнього дискурсу. *Предмет* нашого дослідження становить дослідження мовного образу польської письменниці Ольги Токарчук, лауреатки Нобелівської премії за 2018 р., *об’єктом* є текст роману «Bieguni» / «Бігуни». Основними *методами* дослідження є контекстуальний і семантичний, а також дефініційний аналіз. У *результаті* проведеної роботи встановлено, що ключова ідея (подорож у вигляді транзитного проїзду з однієї країни в іншу через проміжні території) осмислюється О. Токарчук як психологічний феномен, що змушує людину рухатися, переміщатися. Осілий спосіб життя полегшує